

שמעון בן שטח

אביר המשפט הישראלי

10

מאה 1 לפני הספירה
תלמיד יהושע בן פרחיה
וניתאי הארכלי
◆
רדיפות ינאי המלך
גיטו החשמונאי
◆
עיצוב יצוב וסיוג
מערכת המשפט
◆
ברכה ושפט כלכלי

מטבעות ינאי - מטבעות ינאי המלך בהם מתהדר הוא בתארו
הכפולים 'הונתן המלך' ו'הונתן כהן גדול וחבר היהודים' - והכל
כמובן ביוונית. מעניין מה עושה סבא מתתיהו בקברו?

שמעון בן שטח חולק את הנשיאות ואת ראשות בית הדין העליון בימי
ינאי המלך החשמונאי עם בן זוגו, יהודה בן טבאי.

רבות מאימרותיו, קורותיו ותפיסות עולמו עוסקות בזכויותיו וחובותיו של
בית הדין בכלל והדיין בפרט, במקורות כוחו ובמיגבלות יכולת שפיטתו.
לא פלא כי תורף תפיסת עולמו כפי שהינו מוצג במסכת אבות עוסק
בחובת היסוד של הדיינים מחד ובנזק אותו עלולים הם להמיט על החברה
מאידך - "שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדברך
שמא מתוכם ילמדו לשקר" (משנה אבות א, ט).

וכן בסיוג היחס אל הנידונים בפני הדיין בכדי שהדין יהפוך בידינו לכלי
לתיקון החברה בנתיבות המוסר ולא לכלי להבטחת סדר ציבורי המפורר
ומפלג את דבק האחדות והאהבה התוך יהודית - "שמעון בן שטח אומר אל
תעש עצמך כעורכי הדיינים כשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיה בעיניך כרשעים
וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין על מנת שיתבעו את הדין ויקבלו את
הדין ויניפנו את הדין" (אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק ב).

יוצא היה שמעון בן שטח חוצץ כנגד כל ניסיון לגייס את בית הדין, מעוז
עיצוב חיי המעשה בדרך האמת, הצדק והשלום לצורך מחלוקות רחניות
פוליטיות הרות גורל ככל שיהיו, ואף מוכיח קשות את שותפו, רבי יהודה
בן טבאי, המנסה באמצעות פסק דין, שמתברר כמוטעה, להצר את רגלי

הבייתוסים ופרשנותם המעוותת לדיני התורה - "אמר רבי יהודה בן טבאי: אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם בשביל לעקור מליבן של ביתוסין שהיו אומרים עד שיהרג הנידון. אמר לו שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא שפכתה דם נקי שהרי אמרה תורה 'על פי שנים או על פי שלשה עדים יומת המת' מה עדים שנים אף זוממין שנים. באותה שעה קיבל עליו יהודה בן טבאי שלא יהא מורה הלכה אלא על פי שמעון בן שטח" (תוספתא סנהדרין ו,ו).

עומד היה שמעון בן שטח על משמר סיוג כח בית הדין לבל יגלוש לתחומים לא לו. אל יטעה הדיין לחשוב כי הכל שפיט תחת ידיו. יזכור כי גבוה מעל גבוה יושב שופט כל הארץ, ובאותם מקרים שאינם מסורים מבחינה טכנית או מהותית להכרעת שום הרכב דיינים הוא אשר יוציא את הצדק לאור. כך עומד הוא ומתריע כנגד ההכרעה על פי ראיות נסיבתיות אפילו אם הן חזקות כצור - "אמר שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו והסייף בידו נכנס מפניו לחורבה נכנס אחריו ונכנסתי אחריו ומצאתי הרוג והסייף ביד הרוצח ומנטף דם ואמרתיו לו רשע מי הרגו לזה אראה בנחמה אם לא אראנו אני ואתה הרגנוהו אבל מה אעשה לך שאין דינך מסור בידי שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים או על פי שלש' עדים יומת המת אלא היודע מחשבות הוא יפרע מאותו האיש לא זז משם עד שהכישו נחש ומת" (משנה תענית ג, ח).

40 מפה עמ' 337

יד אבשלום מבנה קבורה בסגנון הלניסטי, צאצא לתרבות הירושלמית המתיוונת, הקבר חצוב בסלע ועל גביו מבנה חרוטי שבראשו מקלעת חבל ושושן. בחזית הבסיס פרצה שפרצו שודדי קברים. כל קשר לאבשלום בן דוד מקרי בהחלט.

בהתאם לגישה זו אין הוא מוכן להכיל את סמכות הנידוי וההחרמה, המעצר המינהלי של ימי הבית, כלפי 'פצצות מתקתקות רחניות' האהובות ומרצות

14 ספה עמ' 337

קבר זכריה ובני חזיר - קבר חצוב בסגנון הלניסטי. אותו מיחסת מסורת מהמאה ה-14 לבניא זכריה בן יהוידע. הנרגם למות בחצר המקדש. משמאלו לז קבר הכהנים מבני חזיר בני התקופה החשמונאית בחזיתו הכתובת " זה הקבר והנפש של אלעזר חניה יעזר יהודה שמעון יוחנן בני יוסף בן עובד יוסף ואלעזר בני חניה כהנים מבני חזיר".

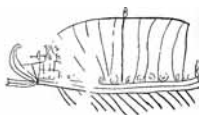
למקום - "מעשה שאמרו לו לחוני המעגל התפלל שירדו גשמים. אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה עג עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו: רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין. אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות! התחילו לירד בזעף. אמר: לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה! ירדו כתיקנן, עד שיצאו ישראל מירושלם לחר הבית מפני הגשמים. באו ואמרו לו: כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להן. אמר להן צאו וראו אם נמחת אבן הטועים. שלח לו שמעון בן שטח: אלמלא חוני אתה גוזרני עליך נידוי אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר - 'ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך' " (משנה תענית גח).

בתחום דיני המשפחה מביא שמעון בן שטח למיצוי את בעית אחריות הבעל לתשלום כתובת אשתו במקרה גרושין, חובה ממנה ניסו גברים להשתמט מקדמא דנא - "בראשונה היו כותבין (בכתובה) לכתולה מאתים ולאמנה מנה, והיו מזקינין ולא היו נושאים נשים (שהיו חוששות כי בעת גרושין לא יעמוד הבעל בהתייבותו), התקינו שיהיו מניחין אותה (את סכום הכתובה) בבית אביה; ועדיין כשהוא כועס עליה, אומר לה לך אצל כתובתך, התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה, עשירות עושות אותה (מאכסנות) ב'קלתות של כסף

12 ספה עמי' 349

קבר יאסון - קבר יהודי מפואר בן התקופה ההלניסטית. מתוך חרוטות שנתגלו על קירות הקבר ומתארות שוד ימי תוך איזכור השם 'יאסון' נראה כי במקום קבור יאסון שפרנסתו במים רבים. סוחר יהודי נוסף או שמא פיראט יהודי ראשון?

ושל זהב, עניות היו עושות אותה (מאכסנות ב) עביט של מימי רגלים; ועדיין כשכועס עליה, אומר לה טלי כתובתיך וצאי, עד שבא שמעון בן שטח ותיקן, שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתה" (בבלי כתובות פב.).

בהיות אחותו שלומציון, אשת ינאי המלך, היה שמעון בן שטח מקורב למלכות ובעל השפעה מרובה בארמון המלך ינאי. הצלת שמעון את התורה שבעל פה לאחר רדיפות הפרושים בידי ינאי גיסו מתוארת בקטע הבא: "מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים, ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל. אמר להם: אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו, והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו. והיה שם אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, לבם של פרושים עליך! ומה אעשה? הקם להם בציץ שבין עיניך, הקים להם בציץ שבין עיניו. היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו, ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן! שהיו אומרים: אמו נשבית במודיעים, ויבוקש הדבר ולא נמצא; ויבדלו חכמי ישראל בזעם. ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, הדיוט שבישראל כך הוא דינו, ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך? ומה אעשה?

אם אתה שומע לעצתי, רומסם. ותורה מה תהא עליה? הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית... מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה, ויהרגו כל חכמי ישראל, והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה".

(בבלי, קדושין סו.)

גם מעימותים אישיים וחריפים עם ינאי גיסו לא נמנע שמעון בן שטח כעדות הגמרא: "עבדו של ינאי המלך הרג את הנפש. אמר להם שמעון בן שטח לחכמים: תנו עיניכם בו, ונדוננו. שלחו לו: עבדך הרג נפש. שלחו לו. שלחו (את העבד). שלחו לו: בא גם אתה לכאן, שנאמר 'הועד בבעליו'... בא וישב. אמר לו שמעון בן שטח: ינאי המלך! עמוד על רגליך ויעידו בך. ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר 'ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני האלהים'. אמר לו: לא כשתאמר אתה, אלא כמה שיאמרו חבריך. נפנה לימינו - כבשו פניהם בקרקע, נפנה לשמאלו - וכבשו פניהם בקרקע. אמר להן שמעון בן שטח: בעלי מחשבות אתם, יבא בעל מחשבות ויפרע מכם. מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע, ומתו, באותה שעה אמרו: מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו" (בבלי סנהדרין דף יט.).

ימיו של שמעון בן שטח נזכרים בתולדות עמנו כימי שגשוג כלכלי מיוחד הממחיש, לאן ניתן להגיע אם רק דבקים בדרך הישר: "מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמציין המלכה שהיו הגשמים יורדין מלילי שבת ללילי שבת עד שנעשו החיטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצברו מהן חכמים והניחו אותן לדורות הבאים, כל כך למה? כדי להודיע כמה החטא גורם, לקיים מה שנאמר 'עוונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם'".

(ויקרא רבה לה, י)

351 מפה עמ' 3

בית המשפט העליון - מעוננו המפואר של בית המשפט העליון ב'קרית הלאום'. בית משפט אשר אינו ממשיך את מורשת המשפט העברית המקורית בה הלך ואותה פיתח שמעון בן שטח, כי אם פונה ל'בורות נשברים אשר לא יכילו המים'.

ההקפדה בה נהג שמעון בן שטח בכבוד הגוי וממונו הפכו לדורות לשם נרדף לקידוש שם שמים ברבים: "מעשה ברבי שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת טובה תלויה לו בצוארו אמרו לו רבי 'ברכת ה' היא תעשיר'. אמר להם רבי שמעון בן שטח: חמור לקחתי (קניתי) אבן טובה לא לקחתי. הלך והחזירה לאותו ישמעאלי, וקרא עליו אותו ישמעאל: ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח". (דברים רבה ג, א.)

בול אשר הונפק לרגל חנוכת בית המשפט העליון - השיבה שופטינו
 כבראשונה ויועצינו כבתחילה... אז עיר הצדק יקרא לך קריה נאמנה.

הלל הזקן

מופת הנשיאות ומיסד שושלתה

11

- מאה 1 לספירה
עליה מבבל ירושלימה
- ◆
- חיי דחקות ולמידה מפי שמעיה
ואבטליון
- ◆
- התמנות לנשיאות כבן זוג
לשמאי
- ◆
- ניתוב ספינת האומה תחת צל
המשך הרומי ובסבך האינטריגות
ההרודיאני
- ◆
- התמנות שמעון בנו נשיא אחריו
ויסוד שושלת הנשיאות

16 מפה עמ' 346

מערות הסנהדרין - מערת קבורה מפוארת מימי בית שני ובה כשיבעים כוכי קבורה. ומכאן זוהיה כמקום קבורת הסנהדרין. המערה נרכשה על ידי יהודים, הפכה למקום תפילה מקודש, ואף זכתה להפיץ על ראשוני שטרות הכסף של מדינת ישראל הצעירה.

קורות חייו של הלל הזקן, העולה ירושלימה מבבל בכדי ללמוד תורה בבית מדרשם של שמעיה ואבטליון, נתפסים בעיני חז"ל כבבואת חייו ופועלו של משה רבינו - "זה אחד מארבעה שחיו מאה ועשרים שנה ואלו הן משה והלל הזקן רבן יוחנן בן זכאי ור' עקיבה: משה עשה במצרים ארבעים שנה ועשה במדין ארבעים שנה ושימש את ישראל ארבעים שנה: הלל הזקן עלה מבבל בן ארבעים שנה ושימש את החכמים ארבעים שנה ושימש את ישראל ארבעים שנה" (מדרש תנאים לד, ז).

עם עזיבתו את בבל ועלותו ירושלימה מתמודד הלל עם קשיי פרנסה חמורים, עבודה דלת שכר, עול הקיום המשפחתי ומס הכניסה העצום לבית המדרש. דוקא בימים קשים אלו מתוודעים ראשי הדור למסירות נפשו ולכמיהתו לתורה, תכונות אשר יעצבוהו למנהיג הדור - נשיא ישראל - "תנו רבנן: עני ועשיר רשע באין לדין, לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפעיך (סוג מטבע), חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים.

כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת" (בבלי יומא לה:).

עם התעוררות שאלה מורכבת וחסרת תקדים בבית המדרש נחשפת עובדת התאמתו של הלל לנהגת הדור, כמחליפם של שמעיה ואבטליון, יותר מאשר בני בתיארא אשר נתעצלו בשימוש גדולי הדור שבימיהם - "תנו רבנן: הלכה זו נתעלמה מבני בתיארא. פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם (הקרבת ה)פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיוודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם...מיד הושיבוהו בראש ומינהו נשיא עליהם, והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנטרן בדברים, אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם - עצלות שהיתה בכם, שלא שמשתם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון" (בבלי פסחים סו:).

את הנהגת העם חולק הוא עם שמאי הקפדן, התובעני והנחרץ ההופכי לו במידותיו ודרכי הנהגתו. משתקפת שונות זו ביחסם לשלש בקשות גיור - מוזרות המגיעות אל שולחנם בהזדמנויות שונות, שהמפורסמת שבהן -

14 מפנה עמ' 362

אמבט ברובע הרודיאני - אמבטיה פרטית בבתי עשירי ירושלים שבעיר העליונה. 'המהדרין מן המהדרין' במצות תחזוקת צלם אלוקים, על פי תפיסת העולם ההללית.

פסל הדריאנוס, מוזיאון ישראל - דמונתו של אדרינוס
 שחיק עצמות. מדכא מרד בר כוכבא, גוזר גזרות
 השמיד ומחריב את הישוב בארץ יהודה במרוחץ דמים.
 פסלים מסוג זה היו מזכים את שוטפיהם וממקריהם
 בקיצבה ומעמד זה הם שעמדו בבטיס דרשת הלל.
 אז איפה אתה ואיפה אנחנו אדרינוס ???

”... שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גיירו. אמר לו: מה ששנוא עליך על תעשה לחברך - זו היא כל התורה כולה, והיתר - פרושו הוא, לך למד” - וחותרת הגמרא את שרשרת סיפורי הגיור - “לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד, אמרו: קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה” (בבלי שבת לא).

רוח הענוותנות אותה מביא עמו הלל לבית הנשיא מציבה רף מיוחדת גבוה לכלל אדם בכלל, ולמנהיגים וגדולי תורה בפרט - “תנו רבנן: לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בשני בני אדם שהמרו (התערבו) זה את זה, אמרו: כל מי שילך ויקניט את הלל - יטול ארבע מאות זוז. אמר אחד מהם: אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה, והלל חפף את ראשו. הלך ועבר על פתח ביתו, אמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאול. אמר לו: שאל בני, שאל! - מפני מה ראשיהן של בבליים סגולות? אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת, מפני שאין להם חיות פקחות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? אמר לו: שאלה יש לי לשאול. אמר לו: שאל בני, שאל! - מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות? אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת, מפני שדרין בין החולות. הלך והמתין שעה אחת, חזר ואמר: מי כאן הלל? מי כאן הלל? נתעטף ויצא לקראתו. אמר לו: בני, מה אתה מבקש? - אמר לו: שאלה יש לי לשאול. אמר לו: שאל בני, שאל! - מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות? אמר לו: בני, שאלה גדולה שאלת, מפני שדרין בין בצעי המים. אמר לו: שאלות הרבה יש לי לשאול,

ומתירא אני שמא תכעוס. נתעטף וישב לפניו, אמר לו: כל שאלות שיש לך לשאל שאל. אמר לו: אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל? אמר לו: הן. אמר לו: אם אתה הוא - לא ירבו כמותך בישראל. אמר לו: בני, מפני מה? אמר לו: מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז. אמר לו: הוי זהיר ברוחך, כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז - והלל לא יקפיד" (תלמוד שבת ל:)

תפיסתו המיוחדת של הלל את עולם החומר והחול באה לידי ביטוי בהערכתו את ימי המעשה אף בהשוואה ליום השבת - "תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר 'ברוך ה' יום יום' (תהלים סח)" (בבלי ביצה טז.)

אף בתחזוקת הגוף וניקיונו חושף הלל עומק רוחני הבא לידי ביטוי אף בנימוסי המלכות הרומית ודרכי התנהלותה - "גומל נפשו איש חסד" - זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו: רבינו, להיכן אתה הולך? אמר להם: לעשות מצוה. אמרו לו: וכי מה מצוה זו? אמר להן: לרחוץ בבית המרחץ. אמרו לו: וכי זו מצוה היא? אמר להם: הן! מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי טרטיאות ובבתי קרקסאות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות, ולא עוד אלא שהוא מתגדל עם גדולי מלכות. אני שנבראתי בצלם ובדמות ככתוב: 'כי בצלם אלהים עשה את האדם' - על אחת כמה וכמה" (ויקרא רבה לד, ב).

ברכת מטילא - אחת מברכות אגירת המים העוטפות את ירושלים. הברכה שהוזנה כנראה במי אמת המים המגיעה מחר חברון. סיפקה את המים הן לשתיה והן לרחצה.

בימי הנהגתו מתמודד הלל עם אוירת הטרור השולטת ברחובות ירושלים בפרט וארץ ישראל בכלל. הורדוס השולט בארץ באמצעות כידוני החמאים וליגינותיהם, רודף אחרי כל שריד או ביטוי ללאומיות יהודית ואחר חכמי התורה שבדור. משטרת המחשבות ההרודיאנית וסוכניה החשאיים אמונים על סתימת פיות ואיתור מסיתים בכל רחוב ולרגלי כל במה. ואין המקדש המהודר הנבנה ביוזמת הורדוס וחסותו מצליחים לטשטש את כוונותיו האמיתיות. אולי זו הסיבה להופעת רבות מאימרותיו של הלל ככתבי חידה "אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן: אם אני כאן - הכל כאן, ואם איני כאן - מי כאן. הוא היה אומר כן: למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי, אם תבא אל ביתי - אני אבא אל ביתך, אם אתה לא תבא אל ביתי - אני לא אבא אל ביתך, שנאמר 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך' (שמות כ, כא). אף הוא ראה גלגולת אחת שצפה על פני המים, אמר לה: על שרצתה - רצחוך, וסוף רוצחיו - ירצחו." (בבלי סוכה נג).

הלל ושמאי חותמים את 'תקופת הזוגות' בהנהגת העם. מצאצאי הלל בבחרת שושלת הנשיאות אשר תהווה את הנהגתו הרשמית של העם היושב בציון במאות השנים הבאות.

17 מפנה עמ' 345

בריכת ממילא כיום.

טרפעיִק - מטבע נחושת בן חצי דינר, שֵכר יום עבודתו של הלל בעוֹנו. מטבע זה כונה גם איסתרֵא. ועליו נאמר הַיֵּב "איסתרֵא בלִינָה קִיש קִיש קִירֵא" המִזְהָה ברעשנות סימפֵטוֹם של רִיקְמוֹת.

15 סֵפֶה עֵמֶל 361

קֵארְדוֹ מֵאֶקְסִימוֹס - רֶחוֹב הַחֲנוּוִיִּת הַמֵּרְכָזִי שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם בְּתֹקֶפֶה הַחֲמִיטִי וְהַבִּיזָאנְטִי. אֲשֶׁר חָצָה אֶת הָעִיר מִצְפּוֹן לִדְרוֹם, כְּשֶׁמִּשְׁנֵי עֶבְרֵי חֲנוּוִיִּת מִקְדוֹת. פְּתוּחַ הַשּׁוּקִים הַגֶּשְׁרִים וְהַדְרָכִים עִמְדוֹ בְּרֹאשׁ סֵדֵר הַיּוֹם הַרֹמָאִי.

רבן יוחנן בן זכאי

תן לי יבנה וחכמיה

12

מאה 1 לספירה

קטן תלמידי הלל

♦ הוא בירושלים ומצודתו פרוסה בגליל

♦ החלצות בארון מתים מירושלים הנצורה

♦ הקמת מרכז חילופי - שיקומי ליהדות ביבנה.

♦ החזרת הנשיאות לבעליה רבן גמליאל דיבנה, ופרישה לברור חיל

מטבעות המרד והחורבן - מטבעות המרד הגדול הנושאים את חזון המרד והעצמאות 'ירושלים הקדושה' ואת תאריך הטבעתן 'שקל ישראל שנה ב' (למרד). ולצידן מטבע הארד אותה מנפיק הסנט הרומי לציון כיבוש ירושלים והרס מקדשה 'הודה השבויה' הישבת בוכיה בצל התמר הארץ ישראלי ומעלה ניצב מענה, החייל הרומי הגאה והיור.

רבן יוחנן בן זכאי - גדול תנאי הדור הראשון, דור החורבן והעשור שלאחריו. הצעיר בתלמידי הלל, היורש את מעמדו הרוחני, ומתמודד עם נוראות החורבן ועיצוב היהדות בתנאי המציאות החדשים - העדר המקדש - עבודתו, מעמדו ומשמעותו. חייו המושלמים של רבן יוחנן מתוארים בפי חז"ל כשלמות מאוזנת בין עשיה,למוד והוראה: "כל שנותיו של רבן יוחנן בן זכאי מאה ועשרים שנה: ארבעים שנה עסק בפרקמטיא, ארבעים שנה למד, ארבעים שנה לימד".

(בבלי ראש השנה לא:)

רבן יוחנן בן זכאי היה הקטן שבתלמידי הלל הזקן: "גדול שבכולן - יונתן בן עוזיאל, קטן שבכולן - רבן יוחנן בן זכאי. אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה, תלמוד, הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, קלים וחמורים וגזרות שוות, תקופות וגימטריאות, שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלים, דבר גדול ודבר קטן. דבר גדול - מעשה מרכבה, דבר קטן - היות דאביי ורבא. לקיים מה שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא" (בבלי סוכה כח.).

שנים רבות לפני החורבן חש רבן יוחנן בתהליכים, שיביאו לחורבנו, כעדות הגמרא: "ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימיו, ולא היה לשון של זהירות מלבין, ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות

93

נקי
הלכות

מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו: היכל היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב". (בבלי יומא לט:)

יורד היה רבן יוחנן בן זכאי ליסודות דיני התורה ומטעמים מתוך הבנה ורגישות לנפש האדם ולכבוד הבריות. נפש הגנב, הגזלן, - "אם ימצא הגנב ישלם שנים. הגנב משלם תשלומי כפל, הגזלן אינו משלם תשלומי כפל. ומה ראת תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן, ר' יוחנן בן זכאי אומר הגזלן השוה כבוד העבד לקונו, והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו, כככול, הגנב עשה את העין של מעלה כאלו אינו רואה ואת האוזן כאלו אינה שומעת...".

(מכילתא דרשב"י - משפטים פרשה טו)

נפש הטובח והמוכר - חמשה בקר ישלם, ארבעה והוא. וארבע צאן, שלשה והוא. אמר רבי מאיר, בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם, שור שיש לו מלאכה משלם חמשה, שה שאין לו מלאכה משלם ארבעה. רבי יוחנן בן זכאי אומר הקב"ה חס על כבודן של בריות, שור לפי שהוא הולך ברגליו משלם חמשה, שה לפי שהוא טוענו על כתפו משלם ארבעה".

(מכילתא דרשב"י - משפטים פרשה יב)

נפש הירא ורך הלבב המתביש בפחדנותו, אך אינו מצליח להתגבר עליה ונאלץ לבצל את ערוץ הפטור ממלחמת הרשות יחד עם מארסי הנשים בוני הבתים ונוטעי הכרמים - "רבן יוחנן בן זכאי אומר בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב כשיהא חוזר יאמרו שמא בית בנה שמא כרם נטע שמא אשה ארש" (מדרש תנאים דברים כ, ח).

364' מפה עמ' 25

מגדלי המצודה. דגם הולילנד - שלושת מגדלי המצודה ההרודיאנית בשער יפו, על פי תאורי יוספוס פלאביוס. מגדלים המנציחים את חבר ורעיה אותה רצח הורדוס עצמו - פצאל, היפיקוס ומרים (החשמונאית).

361 ספה עמ' 48

מגדל פצאל - בטיסו של מגדל פצאל, פליט המרידות, הכיבושים ופגעי הטבע, המתנוסס מעל המצודה עד היום.

אל סמכותו ההלכתית - הנהגתית של רבן יוחנן בשבתו בצל המקדש מתוודעים אנו מתוך עדות הראיה של רבי יהושע, תלמידו, הממחישה את מעמדה הרוחני הנהגתי של ירושלים כלפי יתר אזורי הארץ בעוד המקדש ניצב במקום אשר בחר ה' - " ... אמר לו אומר לך דבר שראו עיני לא מה ששמעו אזני. פעם אחת עליתי לשוק העליון לשער האשפות שבירושלים ומצאתי שם את רבן שמעון בן גמליאל ואת רבן יוחנן בן זכאי יושבים ושתי מגלות פתוחות לפניהם ויוחנן סופר חלה עומד לפניהם ודיו וקולמוס בידו, אמרו לו כתוב איגרות משמעון בן גמליאל ומיוחנן בן זכאי לאחינו שבדרום העליון והתחתון ושלחליל ולשבעת פלכי הדרום שלום ידוע יהא לכם שהגיעה השנה הרביעית ועדיין קדשי שמים לא נתבערו אלא שתמהרו ותביאו חמש שבלים שהן מעכבות את הודוי ולא אנחנו התחלנו לכתוב לכם אלא אבותינו היו כותבין לאבותיכם: אמרו לו כתוב איגרת שנית משמעון בן גמליאל ומיוחנן בן זכאי לאחינו שבגליל העליון והתחתון ולסימוניא ולעובד בית הלל שלום ידוע יהא לכם שהגיעה השנה הרביעית ועדיין קדשי שמים לא נתבערו אלא שתמהרו ותביאו עביטי זתים שהן מעכבין את הודוי ולא אנחנו התחלנו לכתוב לכם אלא אבותינו היו כותבין לאבותיכם"

(מדרש תנאים דברים כו, יג)

בשיא המצור הרומי על ירושלים בראותו כי אפס הסכוי להצלת העיר והמקדש, מחליט רבן יוחנן לצאת מהעיר הנצורה ולדאוג להקמת מרכז רוחני חליפי בו תשוקם היהדות שלאחר החורבן הבלתי נמנע: "...שלח וקרא לתלמידיו רבי אליעזר ורבי יהושע ואמר להם: בני, עמדו והוציאוני

הבית השרוף - סצנת חורבן שקפאה באפר בעיר העליונה של ירושלים. יד אישה החשה אל החנית ולא מניעה עדיה, בתוך בית שרוף ומרופד באפר. בית בני קתרוס מומחי הקטורת ומעבירי סודותיה.

מכאן (למרות איסור המורדים - הבריונים). עשו לי ארון (מתים) ואשכב בתוכו. אחז רבי אליעזר מראשו ורבי יהושע מרגליו. היו מולכים אותו עד שקיעת החמה, עד שהגיעו אצל שערי ירושלים. אמרו להם השוערים (הבריונים): מי הוא זה? אמרו להם: מת הוא. וכי אין אתם יודעים שאין מלינין את המת בירושלים? בקשו (הבריונים) לדקור בגופו של המת. אמר להם (אבא סיקרא מפקדם, אחין רבן יוחנן, המודע לתרמית) יאמרו (הרומים הצרים) רבם דקרו. בקשו לדוחפו, אמר להם: יאמרו רבם דחפו. פתחו לו השער ויצא. היו מולכים אותו עד שהגיעו אצל אספסינוס. פתחו הארון ועמד לפניו... בתוך כך בא שליח מרומי ואמר לאספסיאנוס: עמוד, שמת הקיסר ונמנו עליך גדולי רומי להושיבך

החומה השלישית - שרידי חומתה השלישית והצפונית בחומות ירושלים. אילו לא היו הרומאים עוצרים את בנייתה בשיאה יתכן והיתה ההיסטוריה נראית אחרת.

21 ספה ע"כ 360

מפולת אבני החורבן - ערמת אבני הבית השני אשר קרסו אל הרחוב המוצף שתחתן וניפצו את מוצפתיו הענקיות. לגעת בחורבן ללא תיווך. אוי נא לנו כי הושברנו.

בראש... אמר לו אספסינוס לרבן יוחנן: אני הולך מכאן ואשלח אדם אחר (במקומי). אלא בקש ממני דבר ואתן לך. אמר לו רבן יוחנן: תן לי יבנה וחכמיה ושלשלת של רבן גמליאל ורופאים שירפאו את רבי צדוק". (בבלי גיטין נו:)

בעומדו חסר אונים מול נוראות החורבן ותוצאותיו לא מהסס רבן יוחנן בן זכאי להפנות אצבע מאשימה לבני הדור כולם, ולהצביע ברחות על שורש צרותיהם האישיות והלאומיות - "כבר היה רבן יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה; ראה ריבה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי, ראיתם ריבה זו מה היא, אמרו לו, עברית, סוס זה של מי הוא, אמרו לו, של פרש ערבי אחד. אמר להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו, כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה, והייתי קורא אותו ולא הייתי יודע מה הוא - 'אם לא תדעי לך היפה בנשים' - לא רציתם להשתעבד לשמים, הרי אתם משועבדים לפגומי גוים ערביים; לא רציתם לשקול לשמים בקע לגולגולת, הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים במלכות אויבכם; לא רציתם לתקן הדרכים והרחובות לעולי רגלים, הרי אתם מתקנין את הבורגסין ואת הבורגנין לעולי לכרכי מלכים. וכן הוא אומר, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך באהבה, ועבדת את אויביך בשנאה; תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשובע, ועבדת את אויביך ברעב ובצמא; תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מלובש, ועבדת את אויביך בעירום; תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך מרוב כל, ועבדת את אויביך בחוסר כל; מהו בחוסר כל, שניטלה דעת מהם" (מכילתא דרשב"י יתרו א).

במרכז החילופי אותו הוא מיסד באישורו האישי של הקיסר ביבנה מכון רבן יוחנן מחדש את הסנהדרין, מרכז את המסורות ההלכתיות מימי הבית,

ומתקן סדרת תקנות שלימה במטרה לקבע את זכר המקדש וליצור מסד לכינונו מחדש: "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין... בראשונה היה הלולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה - יום אחד. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש" (משנה ראש השנה ד, א-ד).

עם ביסוס מעמד המרכז ביבנה מפנה רבן יוחנן בענותנותו את 'ראשות הישיבה' למנהיגה הטבעי של יהדות ארץ ישראל - לנשיא, מצאצאי הלל ובית דוד - רבן גמליאל. רבן יוחנן בן זכאי עוקר לעיירה הדרומית 'ברור חיל' ומקים ישיבה קטנה במקום. כעולה מדברי חז"ל: "תנו רבנן: צדק צדק תרדף, הלך אחר חכמים לשיבה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנא".

(בבלי סנהדרין לב:)

התלבטותו של רבן יוחנן האם עזיבת ירושלים ערב חורבנה היתה המעשה הראוי והרצוי כלפי שמיא, הינה כנראה שורש דבריו לפני מותו, בהם עולה זכרון פגישתו עם אספסינוס לרגלי חומות העיר הנצורה: "וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי, נכנסו תלמידיו לבקרו. כיון שראה אותם התחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו: נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, מפני מה אתה בוכה? אמר להם: אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי, שהיום כאן ומחר בקבר, שאם כועס עלי - אין כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - אין איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - אין מיתתו מיתת עולם, ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון - אף על פי כן הייתי בוכה; ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים, שאם כועס עלי - כעסו כעס עולם, ואם אוסרני - איסורו איסור עולם, ואם ממיתני - מיתתו מיתת עולם, ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון; ולא עוד, אלא שיש לפני שני דרכים, אחת של גן עדן ואחת של גיהנם, ואיני יודע באיזו מוליכים אותי - ולא אבכה? אמרו לו: רבינו! ברכנו! אמר להם: יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם" (ברכות כח:).